

Розділ І.

СВІТ НАПЕРЕДОДНІ ВІЙНИ: НЕОПОСТБІПОЛЯРНІ МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ПІСЛЯ 1991 РОКУ

Неопостбіполярні міжнародні відносини як сфера дії та взаємодії численних і різноманітних державних і недержавних акторів у політичній, дипломатичній, економічній, культурно-гуманітарній, науково-технічній тощо площинах є предметом системного аналізу. Останній органічно поєднується з виокремленням і детальною характеристикою значущих структурно-функціональних складників усього міжнародного комплексу. Концептуальні підходи до розуміння сучасного етапу еволюції міжнародних відносин були закладені в період руйнації двополюсного світу епохи холодної війни і формування нових основ світового і міжнародного порядку. Особливість цього процесу полягає в тому, що крах післявоєнного устрою відбувся за мирних умов. У просторі міжнародних відносин з'явилися відповідні дефініції нової епохи, які набули швидкого поширення і навіть стали метафоричними або й мемами. Назвемо, наприклад, «зіткнення цивілізацій» С. Ґантінгтона чи «кінець історії» Ф. Фукуями, «футурошок» і «третю хвилю» Е. Тоффлера, «інформаційну епоху» М. Кастельса, «світ без кордонів» Зб. Бжезинського або «світ-систему» І. Валлерстайна, «уніполярну міжнародну систему»

А. Страуса тощо. Водночас жодна з наведених дефініцій не відображає комплексної характеристики сучасної (після 1991 року) системи міжнародних відносин. До того ж необхідно враховувати зміну її внутрішньої структури з рубежу 2006—2014 років, яка мала своїм головним наслідком трансформацію в неопостбіполярні міжнародні відносини.

Найчастіше для загального окреслення взаємопов'язаності та взаємозалежності процесів у сфері світової політики після падіння «залізної завіси» вживають два терміни: «постбіполярна міжнародна система» або міжнародні відносини «після завершення холодної війни». У першому випадку («постбіполярна міжнародна система») прагнуть підкреслити зникнення дуалізму на арені міжнародної політики після розвалу Союзу Радянських Соціалістичних Республік як наддержави. США залишилися єдиною наддержавою, хоча окремі елементи наддержавності властиві впливовим суб'єктам сучасних міжнародних відносин. Насамперед, ідеться про Китайську Народну Республіку (КНР), Російську Федерацію (РФ) і Європейський Союз (ЄС). Відомий американський дослідник-міжнародник С. Гантінгтон у статті «Поодинокі наддержави» (1999) навіть пропонував розцінювати міжнародну систему «після холодної війни» як комбіновану модель у форматі «одно-багатополісного світу», в якому домінування США межує з поліцентричним конгломератом решти країн.

У другому випадку (система міжнародних відносин «після завершення холодної війни») ключовим для оцінки сучасного стану в міжнародних відносинах виступає акцентування уваги на зникненні вузлових розмежувальних ліній на арені світової політики: між соціалізмом і капіталізмом, між державним регулюванням і ринковою

економікою, врешті, між СРСР і США. Звідси, на думку президента Ради з міжнародних відносин США Р. Хааса, сучасний світ можна трактувати як «безполюсний», де владу розподілено між численними, але «відносно рівними» центрами.

Неважко помітити, що обидва терміни — «постбіполярна міжнародна система» і міжнародні відносини «після завершення холодної війни» — мають спільні точки дотику. Це, як правило, дозволяє користуватися ними як синонімами і робить найпопулярнішими під час вибору загального комплексного визначення для сучасної системи міжнародних відносин.

Проте, на нашу думку, понад тридцятирічний період функціонування міжнародних відносин після глобальних системних трансформацій 1989—1991 років, падіння комунізму і руйнації СРСР не є однорідним. У ньому чітко прослідковується два базових етапи і один перехідний етап (або відрізок). Перший етап — 1991—2005 роки: у понятійно-термінологічному ключі доречно визначити як постбіполярний. Він характеризувався відходом від конфронтаційного двополюсного світу до створення консенсусної системної міжнародної моделі на основі співробітництва за збереження впливу наддержави в особі США.

Перехідний етап — 2005—2014 роки: характеризувався переходом до кризового багатопольсного світу міжнародної політики на основі, по-перше, посилення ролі низки міжнародних акторів — Європейський Союз, Китайська Народна Республіка, Російська Федерація; по-друге, зростання безпекових ризиків і викликів, пов'язаних, зокрема, із вибухом революційних подій Арабської весни в країнах Великого Близького Сходу в 2010—2013 роках і їхніми різноплановими наслідками;

по-третє, ерозії чинного міжнародно-правового порядку внаслідок імперської експансіоністської політики Росії, яка знайшла вираження у війнах проти Грузії (2008 рік) і України (з 2014 року).

Другий етап – триває з 2014 року і може бути визначений як неопостбіполярний. Спостерігаються подальше зростання конфліктогенності міжнародної системи, криза безпеки, хаотизація міжнародних відносин, перехід до нової, або Другої, холодної війни, яку окремі дослідники навіть називають «світовою гібридною війною» (В. Горбулін, М. Станчев, Ю. Фельштинський).

Необхідно зазначити, що система міжнародних відносин у сучасному світі має дуже складну будову і будь-яке визначення чи типологія тільки більш або менш умовно відображає міжнародні реалії. Не можна не помітити і того факту, що основоположну роль у пізнанні законів функціонування міжнародної системи відіграє її структура. Відповідно до базової ідеї, нескоординована діяльність суверенних держав зі своїми інтересами формує міжнародну систему, головною ознакою якої є домінування обмеженої кількості найсильніших держав, а структура її визначає поведінку всіх міжнародних акторів. Звідси найзагальнішим законом міжнародних систем вважається залежність поведінки акторів від структурних характеристик системи. Ще одним найзагальнішим законом дослідники (наприклад, Р. Арон) називають закон рівноваги міжнародних систем, або закон балансу сил, який дозволяє зберегти відносну стабільність міжнародної системи.

Що ж до трансформації міжнародної системи, то її основним законом вважається закон кореляції між полярністю і стабільністю міжнародної системи. Однак розпад радянського блоку і крах глобальної біполярної

системи поставили на порядок денний такі питання, які не можуть бути вирішені в рамках традиційних термінів «полюсів», «балансу сил», «конфігурації співвідношення сил» і т. п. Світ вступив у смугу невпевненості та зростаючих ризиків. За визначенням політолога-міжнародника А. Богатурова: «Ялтинсько-потсдамський порядок розпався, а міжнародна система стала скочуватися до дерегулювання». Як наслідок, глобальна міжнародна система переживає глибокі потрясіння, пов'язані з трансформацією своєї структури, змінами її взаємодії з середовищем, що відповідним чином позначається на її регіональних і периферійних вимірах. Доказом цього слугують події докола Косово, Грузії, Іраку, Афганістану, країн Північної Африки та Близького Сходу (зокрема, Сирії), які, на думку фахівців у галузі міжнародних відносин, увійшли у смугу тривалої «надзвичайної ситуації». Особливо ситуація загострилася через гібридну і повномасштабну агресію Росії проти України 2014–2023 років, ознаменувавши фактично новітній етап боротьби між ліберальною демократією і авторитарними диктатурами на регіональному і глобальному рівні.

Бельгійський учений А. Самюель у книжці «Новий світовий пейзаж» навіть стверджує, що людство вже вступило у «новий міжнародний світ». Американський науковець Дж. Розенау в праці «Турбулентність у світовій політиці» говорив про «світ постміжнародної політики». Насамперед ідеться про політику «роздвоєного світу», де утворилися два водночас взаємозалежних і непримиримих поля. З одного боку, це традиційні міждержавні взаємовідносини, які підпорядковуються «законам» класичної дипломатії і стратегії; з другого – взаємодія «акторів поза суверенітетом», тобто недержавних суб'єктів міжнародних відносин або державних, які вийшли за